

Het kwade exempel van Gelre

*De stad Nijmegen, de Beeldenstorm en
de Raad van Beroerten, 1566-1568*

Een wetenschappelijke proeve op het gebied van letteren

Proefschrift

ter verkrijging van de graad van doctor
aan de Radboud Universiteit Nijmegen,
op gezag van de Rector Magnificus prof. dr. C.W.P.M. Blom,
volgens besluit van het College van Decanen
in het openbaar te verdedigen op donderdag 24 februari 2005
des namiddags om 3.30 uur precies

door

MARTINUS JOHANNES MARIA HAGEMAN

geboren op 21 maart 1958
te Nijmegen

Nijmegen, 2005

Inhoud

Woord vooraf	11
Verantwoording	15
Proloog	23

Deel 1 *Nijmegen aan de vooravond van de Nederlandse Opstand*

1 Oudheid en schoonheid, rijkdom en macht	45
1 Het stadsbeeld	45
2 Oude handelsstad aan de Waal	60
3 Economische terugval en welvaartsvermindering	63
2 Bestuurlijke verhoudingen in Nijmegen en Gelre	71
1 Het stadsbestuur van Nijmegen	71
2 De toegang tot de macht	80
3 Het Sinter Claesgilde	84
4 De meesters van de ambten en de broederschappen	86
5 De hoplieden en de 32 gedeputeerden	88
6 Verstoorde politieke verhoudingen	89
7 Gewestelijke verhoudingen tot 1543	92
8 Opname in de Habsburgse Nederlanden (1543)	97
9 Gelders verzet 1547-1560	101
10 Groeiend verzet in de jaren zestig	104
3 Godsdienst en maatschappij	115
1 'Scheurmakers en ketters'	115
2 De politieke context	129
3 De Nijmeegse geestelijkheid	134
4 Maatschappelijke veranderingen	142

Deel 2 *1566: het jaar van de Beeldenstorm*

4 Gelre ten tijde van Compromis en Smeekschrift	157
1 Kanselarijordonnantie, plakkatens en inquisitie	157
2 Een Gelders verbond tegen de inquisitie	165

5	Predikaties en politieke onrust	173
	1 Politiek-bestuurlijke beraadslagingen	173
	2 Predikaties bij Nijmegen	183
	3 Nijmegen laat een predikant toe	188
6	Het Nijmeegse religieakkoord van 31 augustus	193
	1 Het akkoord en de reacties in stad en gewest	193
	2 Het antwoord van Megen en 'Brussel'	199
7	Oproer in Nijmegen	205
	1 De nieuwe geloofsgemeenschap rond de predikant	205
	2 Vernielingen en relletjes	210
	3 De Nijmeegse wetsverzetting	216
8	Onlusten in Gelre	221
	1 Predikaties en ongeregelheden	221
	2 Landsheerlijke onmacht	225
9	Nieuwe ongeregelheden in Nijmegen	229
	1 Groeiende spanning	229
	2 Onderhandelingen	231
	3 Het tweede oproer	236
	4 De komst van de graaf van Megen	239
10	Het uiteenvallen van de Gelderse Unie	241
	1 Mislukt politiek beraad	241
	2 Een Gelderse deputatie reist naar Brussel	245
	3 De harde lijn van stadhouder en regering	248
	4 Overleg van gedeputeerden van de Gelderse standen	252
	5 Herstel van het regeringsgezag	255

Deel 3 Vervolgingen en verdachten

11	Nijmegen en de Raad van Beroerten	263
1	Komst van onderzoekscommissarissen	263
2	Wetsverzetting en onderhandelingen	268
3	Eerste onderzoek van de commissarissen	273
4	Nieuwe instructies uit Brussel	275
5	Tweede onderzoek	278
6	Militaire invallen door de opstandelingen	280
7	Derde onderzoek, dagvaardingen en vonnissen	283
8	De werkwijze van de Raad van Beroerten in Nijmegen	289
12	Maatschappelijke achtergronden van de deelnemers aan de onlusten	301
1	De deelnemers aan de onlusten: cijfers en personalia	301
2	Sociaal-economische achtergronden: beroep en vermogen	305
3	De sympathisanten van de predikant	313
4	Verspreiding van nieuwe geloofsopvattingen	316
5	Politiek-bestuurlijke achtergronden	318
6	Vergelijking met andere onderzoeksresultaten	323
	Nabeschouwing	325
	Noten	343
	Bijlagen	403
	Gebruikte afkortingen	421
	Bronnen en literatuur	423
	Personenregister	447
	Samenvatting	455
	Summary	463
	Curriculum vitae	471